

Toespraak van Eerste Vicevoorzitter van de Europese Commissie Frans Timmermans tijdens de Nederlandse Buchenwaldherdenking

Amsterdam, 11 april 2015

Goedemorgen dames en heren, en dank dat u mij gevraagd heeft om hier tot u te spreken. Met name natuurijk tot Piet Wiers, Dolf Schweitzer en Ernst Verduin, die ooggetuigen waren, die ervaringsdeskundigen zijn, die weten waar het over gaat, en die die wetenschap ook graag aan iedereen doorgeven zodat we niet vergeten. Ik vind daarin de grote inspiratie om hier te zijn. Om ook tot u te spreken, omdat ik vind dat het onze plicht is, een dure plicht, in iedere rechtstaat, in de democratie, de ervaringen van het verleden door te geven aan de volgende generaties.

Wij zijn op een kantelpunt op dit moment in onze geschiedenis, omdat de drie heren die vandaag in het middelpunt staan wat mij betreft, ook wel tot een kleine minderheid zijn gaan behoren van mensen die het nog zelf kunnen vertellen. Er komt natuurlijk ook een moment dat er geen mensen meer zjin die het zelf kunnen vertellen.

Dat is op dit moment een kantelpunt in onze geschiedenis: als herinnering geschiedenis wordt. En als herinnering geschiedenis wordt, is altijd het risico aanwezig dat die herinnering wordt vergeten of dat die herinnering wordt vervormd. En het is aan ons allemaal de taak om ervoor de te zorgen dat die herinnering levend bijft.

Elie Wiesel, die zelf ook Buchenwald overleefd heeft, die zegt: “het tegengestelde van liefde is niet haat, maar het tegengestelde van liefde is onverschilligheid”. En over die onverschilligheid wil ik het vandaag met u hebben.

Onverschilligheid die geboren is uit een gebrek aan kennis, die geboren is uit doorgeschoten individualisme, het gebrek aan gemeenschapszin. Onverschilligheid die ertoe leidt dat je de ander niet ziet, de ander te weinig ziet, de ander niet wil zien in haar of zijn eigenheid of eigen kijk op het leven, is ook de basis waarop totalitaire regimes kunnen groeien.

Hoe is het toch mogelijk: Buchenwald, op loopafstand van Weimar. Weimar, de stad van Goethe, van Schiller, van de mooiste elementen in de Duitse cultuur. Van alles wat te maken heeft met burgerdeugd, die daar voor het eerst in de Duitse gemeenschap tot bloei kwamen. En toch een land dat, op democratische wijze, compleet ontspoorde en een gek aan de macht bracht die mensen wist te ontmenselijken. Tot object wist te maken en zo te reduceren tot iets wat je mocht verwijderen uit de samenleving in de meest brutale vorm. En volgens mij begint

het allemaal met onverschilligheid. Onverschilligheid die ertoe leidt dat je de ander niet als volwaardig mens kan zien.

Het enige wat ons in feite van dieren onderscheidt, zegt Albert Camus, is de capaciteit om door de ogen van een ander te kijken. Die capaciteit is essentieel in menselijke relaties, omdat je alleen een relatie met iemand kunt hebben als je die persoon ook erkent als persoon, en ook diens waarden wil zien, diens waarden wil overnemen.

Totalitaire regimes denken altijd in categorien, in groepen. Elie Wiesel zegt ook: het begint ermee dat je mensen niet als individuen behandelt maar in een groep plaatst, en die groep dan vervolgens van karaktertrekken voorziet: “joden zijn gierig”, “moslims zijn niet vertrouwen.” Dat soort algemene kreten, die vervolgens tot stereotypen worden. En een stereotype leidt ertoe dat je het individu niet meer als individu ziet en dus begint met de ontmenselijking van die persoon.

De hele geschiedenis van het nazi-regime, de hele geschiedenis van alle totalitaire dictaturen, heeft te maken met ontmenselijking. Heeft te maken met het wegnemen van de menselijke waardigheid van individuen, zodat je voor jezelf een rechtvaardiging vindt, dat je die onmens, uit de samenleving mag verwijderen en mag doden. In ieder totalitair regime komt dat voor.

Maar in dit regime is er iets unieks gruwelijks gebeurd. De industriele vernietiging van een bevolkingsgroep. Natuurlijk, als je kijkt naar Buchenwald, het begon met politieke opponenten die er werden opgesloten. Vervolgens waren de zigeuners, Roma en Sinti, aan de beurt. Homo’s, waren aan de beurt. Daarna kwamen de joden. En iedere keer is het mechanisme precies hetzelfde: je identificeert een groep, je haalt de individuele menselijkheid uit die mensen van die groep, en daarin vindt je de rechtvaardiging om die groep dan uit de samenleving te verwijderen.

Ik was onlangs op bezoek bij een vriend van mij in Parijs, Robert Badinter. Die zelf, als joodse jongen jodenvervolging, antisemitisme, in Frankrijk mee maakte. Vlak voor de oorlog en tijdens de oorlog. En hij zei tegen mij: er is iets aan de hand, in de Europese samenleving, wat ik niet voor mogelijk had gehouden twintig jaar geleden. Ik hoor in Parijs dezelfde kreten weer op straat. Ik hoor weer het antisemitisme opkomen op straat. Het kan weer. We zijn dus vergeten waartoe dit leidt.

En als deze herdenking ergens over gaat, dan is het bestrijden van dat vergeten, dat weer de basis vormt voor nieuw antisemitisme. Voor nieuw groepsdenken.

Het is onaanvaardbaar, dat ook in een stad als Amsterdam, joden nageroepen worden als ze herkenbaar als jood in het straatbeeld zijn. Het is onaanvaardbaar, dat joden denken: “ik zal maar niet met een keppeltje op de straat op gaan”. Het is onaanvaardbaar, dat moslimmeiden hun hoofddoekje maar afdoen als ze naar school gaan, omdat ze geen zin hebben om nageroepen te worden of uitgescholden te worden. Daar moeten we ons tegen weren, dat is onze opdracht van vandaag. De verbinding aanbrengen tussen onze wereld van vandaag en de wereld van toen.

Er is altijd met een herdenking zoals deze, het enorme risico dat we met de vervolging van toen, die zo uniek was, en die zo gruwelijk was in zijn omvang en in zijn ernst, dat we er een ikoon van maken, die niet meer vastgebonden wordt met de wereld van vandaag, en van morgen. Dat is altijd een risico. En het andere risico is dat we het banaliseren. Dat we het er iets van maken alsof het dagelijks gebeurt.

Op mijn Facebookpagina was er iemand die van de week zei: "Timmermans werkt voor de Europese Unie. Hij maakt daar het werk af waar Hitler mee is begonnen". Dat is een vorm van banaliseren die gruwelijk is, en die we niet mogen laten gebeuren. En onverschilligheid, dames en heren, begint daar waar, wat we horen en wat niet deugt, niet wordt tegengesproken. Dat we denken, "laat maar". Dat we denken "het gaat wel over". Dat we denken "dat zijn zij, dat zijn wij niet, wij zijn mensen die het goede denken" en dat we het laten zitten.

Onverschilligheid begint ook in het onderwijs als we onze kinderen niet meer voldoende opvoeden in burgerschap. In het rekening houden met elkaar, in het respecteren van iemand omdat die ook het recht heeft om anders te zijn.

En onverschilligheid begint daar waar we tolerantie verwarren met onverschilligheid. Tolerantie is niet wegkijken. Actieve tolerantie, moderne tolerantie, modern burgerschap is even de moeite nemen om door de ogen van die ander te kijken, of de ander nu jood, homo, moslim, zigeuner, wat dan ook is. Ik denk dat de les is van die mensen die door de nazi's zijn weggevoerd en in Buchenwald zijn opgesloten, welke reden daar ook voor was.

Iemand die, precies tien jaar geleden is overleden, waar ik veel mee te maken heb gehad, die ook in Buchenwald heeft gezeten, heeft mij dat wel eens verteld. Marinus van de Goes van Naters. Overigens iemand die kon vloeken als ik niemand nog nooit heb horen vloeken. Hij was dan wel jonkheer, maar hij had een arsenaal aan vloeken die zijn weerga niet kende. Maar hij zei ook altijd: het begon in de jaren dertig met onverschilligheid. Het begon met wegkijken als joden vervolgd werden. Het begon met wegkijken als ze werden uitgescholden, als ze als mindere burger werden neergezet.

En dames en heren, die fenomenen komen in onze Europese samenleving voor. En het is een burgerplicht, een burgerplicht van ieder van ons, om die zaken tegen te spreken. Om die zaken te weerleggen. Om niet weg te kijken als het gebeurt, maar actief eraan bij te dragen, dat het als een zaak wordt weggezet die hoort in onze samenleving, met onze enorme diversiteit, die bij ons hoort.

De Amerikaanse bevrijders van Buchenwald, onze gealieerden in die tijd, wil ik nadrukkelijk bedanken voor wat ze toen, voor de bevrijding van Europa, hebben gedaan.

De toenmalig opperrabijn van Jeruzalem heeft twintig jaar geleden bij de herdenking van Buchenwald gezegd dat hij werd vastgepakt als kind door een Amerikaanse soldaat. En hij zei, als achtjarig kind, tegen die soldaat: "jij bent jonger dan ik, ik ben ouder dan jij. Want jij kunt nog huilen, jij kunt nog lachen. Ik kan het niet meer, naar mijn jaren in Buchenwald."

Deze opperrabijn zei ook: “ik kan niet vergeven. Ik ben niet van het vergeven. Dat is niet mijn taak. Maar ik ben wel van het voorkomen van het vergeven. Ervoor zorgen dat het wordt doorgegeven.”

En mijn oproep aan u is: zoek op zijn minst tien mensen uit in uw omgeving van alle generaties. Vertel het verhaal door. Pleit voor tolerantie als actief burgerschap. Pleit voor een samenleving waarin we mensen, waamee we misschien niet de waarden delen, maar wel het burgerschap willen delen, waarmee we misschien niet uitkijken op het leven delen, of de cultuur delen, wel willen delen dat ze allemaal evenveel recht hebben op een plaats in onze samenleving.

Daarmee eren we de slachtoffers van Buchenwald. Daarmee eren we de slachtoffers van het nazi-regime. Daarmee eren we iedereen die in de loop der geschiedenis slachtoffer is geweest van totalitaire regimes, en dat vandaag nog steeds is.

Er is een rode draad in onze geschiedenis. En die rode draad, die houden we vast, op basis van medemenselijkheid, op basis van tolerantie, op basis van respect.

Ik dank u zeer.